

گفت و گو با علی اوجبی دبیر همایش بزرگداشت حامیان نسخ خطی

نسخ خطی و آینده پیش رو

○ گفت و گو: محمد رضایی

ستاره‌شناسان امروزی بسیار حائز اهمیت خواهد بود. هدف اصلی، از این بزرگداشت ضمن تجلیل و تقدیر از تمامی خادمان و حامیان و دست‌اندرکاران نسخ خطی، بسترسازی برای بوجود آمدن رویکردی جدی به این مهم است.

○ آیا قصد دارید این همایش را در سال‌های آینده هم برگزار کنید؟

بزرگداشت مقدماتی حامیان نسخ خطی ۲۴ آبان ۷۹ برگزار شده و در همان مراسم اعلام شد که کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی درصدد است این مراسم را هر ساله در سطح کشور برگزار نماید تا ان‌شاءالله بدین وسیله حرکت علمی - انتقادی و سازمان یافته‌ی تصحیح متون شتاب و غنای بیشتری یابد.

○ تاکنون مراکز دیگری هم در کشور چنین همایشی برگزار کردند؟

با آنکه مراکز خصوصی و دولتی‌چندی به طور تخصصی در زمینه تحقیق متون و فهرست‌نگاری فعالیت می‌کنند، اما متأسفانه تاکنون هیچ یک به این مهم توجه نکرده‌اند.

○ به نظر جنابعالی برگزاری چنین مراسمی چه تاثیری می‌تواند در این عرصه برجا گذارد؟

بدیهی است با بها دادن به محققان عرصه نسخ خطی و گردهمایی سالانه آنها زمینه آشنایی و همدلی بیشتر محققان با یکدیگر، توجه محققان جوان و دانشجو به مقوله تصحیح متون و سوق پیدا کردن پایان‌نامه‌های دانشجویی به این سو فراهم شده و مقدمات تهیه بانک اطلاعاتی در این زمینه و دستیابی به راهکارهای عملی در عرصه تحقیق، فهرست‌نگاری و حفظ و نگهداری نسخ خطی و رسیدن به شیوه‌ای واحد در تصحیح متون نیز عملی خواهد شد.

○ مدعوی این مراسم عمدتاً چه کسانی هستند؟

اساتید حوزه و دانشگاه، اعضای محترم شورای انقلاب فرهنگی، محققان حوزه متون، فهرست‌نگاران نسخ خطی، ریاست محترم کتابخانه‌های داخل، مجلات تخصصی حوزه متون، ناشران، دانشجویان و طلاب و تمامی کسانی که در این زمینه فعالیت می‌کنند از جمله مدعوی این مراسم هستند.

اشاره:

پیش از بوجود آمدن صنعت چاپ، دست‌نویست صاحبان آثار از سوی افراد حرفه‌ای رونویس و تکثیر می‌شد، در این میان گاه برای مصون ماندن برخی آثار از تحریف، شماری از عالمان بزرگ نیز به این مهم می‌پرداختند. این دست‌نویست‌ها اعم از دست‌نویست صاحبان آثار و رونویست آن که اصطلاحاً به عنوان «نسخ خطی» شناخته می‌شوند از اهمیت بسزایی در جامعه امروز برخوردارند. بی تردید احیاء و حفاظت از متون ارزشمند و بجا مانده از پیشینیان میسر نخواهد بود مگر با حمایت و پاسداشت از حامیان امروزی این عرصه مهم. همانا که از دیروز با دود چراغ خوردن‌ها شروع کردند و تا به امروز در گوشه گوشه کتابخانه‌های کشور مشغول نگاهبانی از میراث پدران مان هستند. هم از این رو مرکز پژوهش کتابخانه مجلس شورای اسلامی در صدد است تا همایشی با عنوان «بزرگداشت حامیان نسخ خطی» در آبان‌ماه سالجاری برگزار کند. براین اساس در مورد اهداف همایش و چگونگی برگزاری آن گفت و گویی ترتیب دادیم با آقای «علی اوجبی» دبیر همایش و مدیر مرکز پژوهش و آموزش کتابخانه مجلس. آنچه در پی می‌آید محصول این گفت‌وگو است.

○ جناب آقای اوجبی، هدف شما از برگزاری این همایش چیست؟

متأسفانه جامعه علمی - دانشگاهی ما بیشتر به حوزه‌های تالیف و ترجمه بها می‌دهند و ارزش چندانی برای تصحیح متون قائل نیستند. غافل از اینکه بسیاری از منابع ما در علوم انسانی هنوز به شکل نسخه‌های خطی است که با تصحیح آنها شماری از مشکلات و مبهمات علوم و برخی از شبهاتی که اکنون در قالب تئوری‌های جدید مطرح است، قابل حل است.

در علوم تجربی نیز حرف‌های ناگفته بسیاری داریم. این‌گونه نیست که در عصر مدرنیته با پیشرفتهای تکنولوژیک، تمامی سخنان پیشینیان منسوخ شده باشد. ما هنوز در زمینه پزشکی (داروشناسی، شیوه‌های درمانی،...) تئوری‌های ریاضی، فیزیک نور، شیمی و... به مباحث مهمی در نسخه‌های خطی برمی‌خوریم که در صورتی که در اختیار نسل محقق امروزی قرار گیرد، به طور قطع بسیار راهگشا خواهد بود. حداقل می‌تواند از جهت روش‌شناسی مفید باشد. بی شک اینکه ستاره‌شناسان مسلمان در قرن‌ها پیش بدون در اختیار داشتن ابزار پیشرفته امروزی توانسته‌اند فاصله زمین تا خورشید را تعیین نمایند، از جهت متدولوژی برای

با تصحیح نسخ خطی، مشکلات و مبهمات علوم و برخی از شبهاتی که اکنون در قالب تئوری‌های جدید مطرح است، قابل حل خواهد بود

با بها دادن به محققان عرصه نسخ خطی و گردهمایی سالانه آنها، مقدمات تهیه بانک اطلاعاتی در این زمینه و دستیابی به راهکارهای عملی در عرصه تحقیق، فهرست‌نگاری و حفظ و نگهداری نسخ خطی و رسیدن به شیوه‌ای واحد در تصحیح متون نیز عملی خواهد شد

تجلیل و اهدای جوایز به حامیان نسخ خطی به ویژه تجلیل از مقام شامخ حضرت علامه استاد عبدالحسین حائری از جمله برنامه های همایش بزرگداشت حامیان نسخ خطی خواهد بود

○ از مقامات سیاسی - فرهنگی کشور هم کسی در این همایش شرکت خواهد داشت؟

ریاست محترم جمهوری، معاون اول، وزیر محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی و معاونان ایشان، هیئت رئیسه و نمایندگان مجلس شورای اسلامی و... نیز جزء مدعوین ما خواهند بود.

○ عمده برنامه های شما در این همایش چیست؟

تجلیل و اهدای جوایز به حامیان نسخ خطی اعم از محققان، فهرستگران، پایان نامه های دانشجویی، ناشران، اهداکنندگان نسخ خطی، کتابداران و کسانی که در زمینه حفظ، نگهداری، مرمت و آسیب شناسی نسخ خطی فعالیت دارند. همچنین چند سخنرانی کوتاه در زمینه احیا و فهرستگاری متون و تجلیل از مقام شامخ حضرت علامه استاد عبدالحسین حائری نیز پیش بینی شده است.

○ آیا فهرستی از کلیه مصححان نسخ خطی موجود است؟

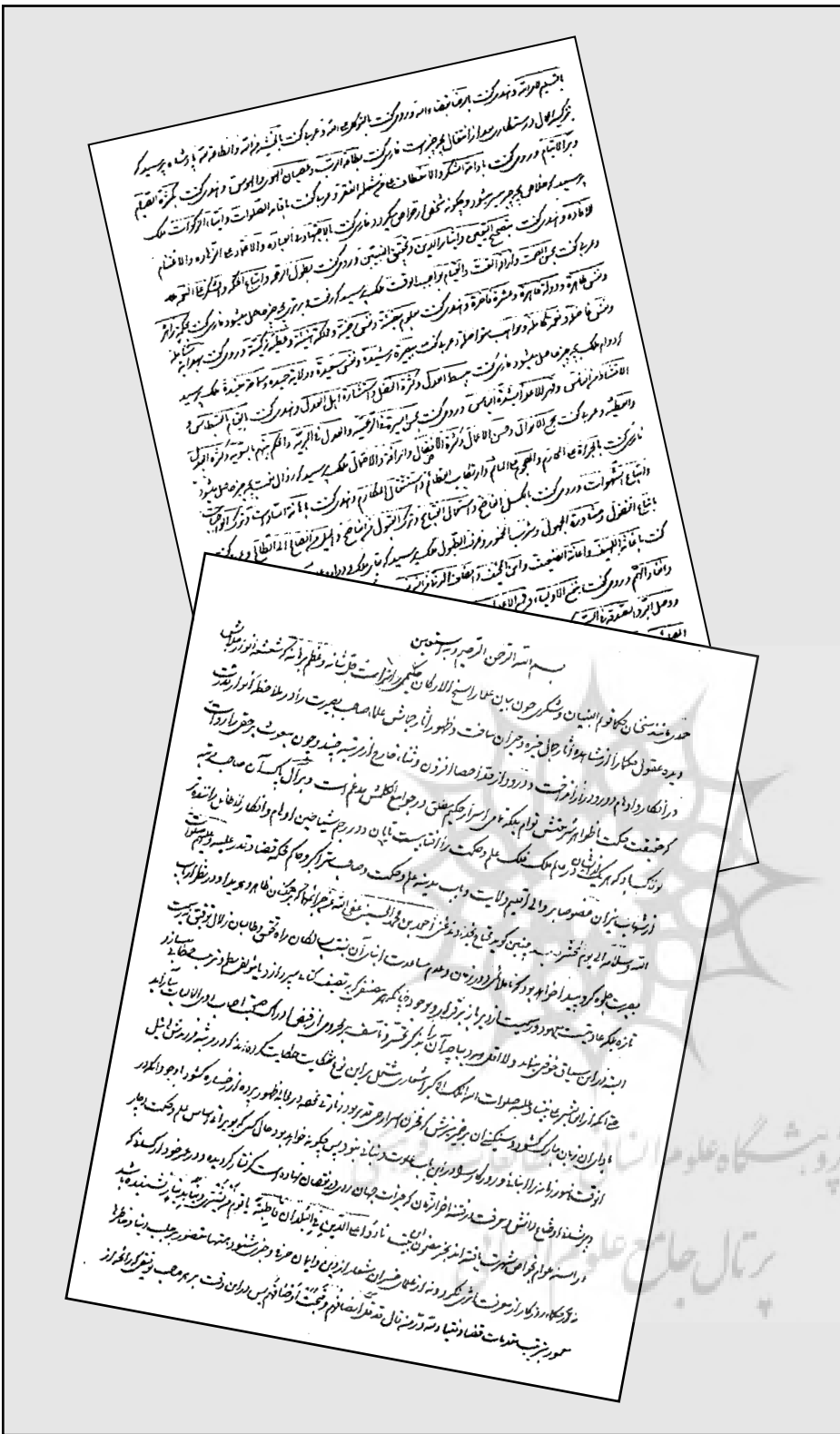
یکی از مشکلات جدی در جامعه فرهنگی ما نبود بانک اطلاعاتی است. با اینکه همگان بر اهمیت و ثمرات پربار چنین بانکی اعتراف دارند، عوامل متعددی باعث شده تا چنین مهمی به فعلیت نرسد. به هر حال ما در تلاش هستیم تا چنین فهرستی را تهیه کنیم، مطالعاتی مقدماتی انجام شده و به خواست الهی در بهمن ماه سال جاری این فهرست تحت عنوان کارنامه مصححان منتشر خواهد شد.

○ در ایران چند جلد از کتب نسخ خطی وجود دارد آیا آمار دقیقی در این مورد در دسترس هست؟

در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نزدیک به ۳۰۰۰ نسخه خطی نگهداری می شود. از آنجا که شمار زیادی از نسخه های خطی موجود در کتابخانه ها شخصی و غیرشخصی هنوز فهرست نشده و مقوله فراهم آوری و خرید نسخ خطی پیوسته ادامه دارد، از این رو نمی توان آمار دقیقی درباره شمار نسخه های خطی موجود ارائه کرد.

○ نسخه های خطی بیشتر در چه زمینه هایی نگاهشده شده است؟

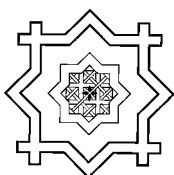
از آنجا که مسلمانان در تمامی عرصه های علمی حضور چشمگیری داشته اند؛ از این رو نسخه های خطی بر جای مانده از دانشمندان مسلمان شامل تمامی حوزه های معارف دینی و علوم تجربی و هنر می باشد.

○ اولین و آخرین «نسخه خطی» نوشته چه کسی و محصول چه زمانی است؟

قدیمی ترین نسخه کتابخانه مجلس قرآن قرن سوم هجری است که به خط کوفی بر روی پوست آهو کتابت شده و جدیدترین نسخه مجموعه الذریعه و طبقات اعلام الشیعه به خط شیخ آقا بزرگ تهرانی است.

از اینکه در این گفت و گو شرکت کردید بی نهایت سپاسگزاریم.

نگهدارنده نسخ خطی و کتب، جلدها هستند. نکته‌ای راجع به «لبه گردان» یا «سرخط» بسیار مهم است، به مجرد این که سرخط از جلد جدا می‌شود، کتاب را دور می‌اندازیم، هنرمند ممکن است تمام تلاش خود را به سرخط تمام کرده باشد. سرخط را نباید به کنار بیندازیم.

یکی از روش‌های مرمت جلدها به این صورت است که چرم تیماج را روی جلد آسیب‌دیده می‌کنند و جلد جدید روی مقوای قدیمی نصب می‌کنند. و این سالیان سال عمر می‌کند. البته از قرن پنجم و ششم هجری چرم‌ها به صورت دو رنگ وجود داشت و از قرن هشت و نه کتابخانه شاه‌رخ و بایسنغری باعث شدند که جلد معرق روی کار آید که این جلدها از ناحیه رطوبت زیاد صدمه می‌بینند، اما می‌توانیم به آنها مقاومت دهیم تا جلوی تخریب آنها گرفته شود. جلد ضربی که از دوره صفویه تهیه شد به این شکل بود که قطعات فلزی را داغ و روی چرم می‌گذاشتند و با تغییر شکل چرم می‌چسبید. بعضی از استادان روی جلد نقاشی هم می‌کردند. این کار به وسیله محمدمزمان و شاگردش استاد علی اشرف و شاگردان وی آقاباقر و آقانجف اصفهانی و... انجام می‌شد. حتی در بعضی جلد‌های کوچک برای قرآن‌های بازبندی به‌وجود آمد که آنها نقش و شکلی دلپذیر داشته‌اند. استاد کمال‌الدین بهزاد، میرعلی تبریزی، قوام‌الدین مجلد و... سهم بسیار موثری در مجلد نسخه‌ها خطی داشته‌اند از جمله شاهنامه طهماسبی، شاهنامه بایسنغری و...

در آن زمان برای این که جلدهای روغنی و لاک‌ی آسیب نبینند، روغن کمان استفاده می‌کردند. که امروزه به جای روغن کمان از روغن جلا ایرانی و فرنگی استفاده می‌شود که بعد از مدتی، به وسیله سیلروکیلر رنگ کمان زیر جلد از بین می‌رود و رنگ تیره در جلد ایجاد می‌کند، که باعث از بین رفتن جلد می‌شود و به هیچ عنوان قابل مرمت نیست به هر حال باید دقت فراوانی روی آنها شود.

اما در آخر نکته‌ای راجع به کاغذ باید عرض کنم و آن این که به دلیل وجود کاغذهای خارجی - چه در اواخر صفویه و چه در اوایل قاجار - به کلی کارخانه‌ها نابود شده است. بنابراین باید کارگاه کاغذسازی گذشته احیاء شود. از قدیم مرسوم بود که متن کاغذ سفید و حاشیه کاغذ سورمه‌ای یا لاجوردی باشد. ما می‌توانیم در مرمت کتاب‌هایی که لبه‌هایشان سوخته و یا ساییده شده و حاشیه‌های سورمه‌ای برای آنها استفاده کنیم. در پایان سلسله سخنرانی‌هایی که مربوط به گروه تخصصی حفاظت و مرمت بود، میزگردی با حضور چند تن از صاحب‌نظران برگزار گردید.

میزگرد فن‌شناسی، آسیب‌شناسی و تجربیات

مرمتی

با وجود شناسایی قارچ‌ها که به کاغذ آسیب می‌رسانند انواع مشخص ضدعفونی چه فایده‌ای دارد؟ دکتر محمد قهری: به طور مقدمه کار شناسایی قارچ‌ها روی اسناد، از چند سال پیش در کشور ما شروع شده

کارهای ابتدایی انجام دهیم می‌توانیم قارچ‌ها را از بین ببریم.

مهرداد نیکنام: یکی از راه‌های فیزیکی مبارزه با قارچ و روش‌های غیرشیمیایی ضدعفونی مواد کتاب، استفاده از هواهای ساخته و تغییر شکل یافته است که با افزودن گازهای دیگر از اکسیژن کم می‌شود، بنابراین قارچ‌ها نمی‌توانند رشد کنند. روش‌های شیمیایی هیچ موقع ایده‌آل نبوده است.

دکتر محمد قهری: نکته‌ای برای رطوبت وجود دارد. در رطوبت پایین قارچ‌ها می‌توانند زنده بمانند. قارچ‌ها هوای مطلق هستند. اگر اکسیژن آنها را بگیریم آنها از بین می‌روند.

جدولی باید تعیین کنیم تا قارچ‌هایی که نسبت به مواد ضدعفونی حساسند دسته‌بندی شود تا از هر قارچی که شایع می‌شود از مواد ضدعفونی آن استفاده کنیم.

حسین سنابادی: از سال ۷۰ در سمینارهای مختلف شرکت کرده‌ام باید اعتراف کنیم که حرف همدیگر را دیر متوجه می‌شویم. باید یک مرجع خاص باشد. بیا بید به کمک دیگران و خودی‌ها یا مجله بهارستان انجمنی یا گروهی را تشکیل دهیم.

است. بنده افتخار این را داشته‌ام، که وارد حیطه قارچ‌ها شده‌ام. کار ضدقارچ‌ها را بررسی و لیستی از ضدقارچ‌ها به دست آوردیم از جمله تیمور، فرمالین، و استفاده از خلاء، اشعه گاما، برودت ۷۰ درجه اما در کشور از یک پروتکل واحدی استفاده نمی‌شود و از روش‌های مختلف برای مبارزه با قارچ‌ها استفاده می‌کنند. به نظر بنده باید از مؤثرترین روش استفاده شود. باید بررسی کنیم که کدام یک از آنها عملی‌تر هستند تا یک پروتکل واحد نوشته شود که این کار هماهنگی مراکز گوناگون کشور را می‌طلبد.

حسین سنابادی دیگر شرکت‌کننده در میزگرد، پیرامون راه‌های غیرشیمیایی از بین بردن قارچ‌ها می‌گوید: یکی دو سال قبل یک صاحب‌نظر آلمانی که جزو هیئت‌تحریریه یکی از مجلات مرمت بود، وقتی صحبت در مورد کتاب‌ها شد، گفت که از موادشیمیایی برای از بین بردن قارچ‌ها استفاده نکنیم. سال ۱۳۷۳ تحقیقی روی تی‌مور انجام دادیم فقط یک ساعت تأثیر داشت و بعد از آن تأثیر خود را از دست داد. ما باید با مواد غیر از مواد شیمیایی ضدعفونی را شروع کنیم تا عوارض شیمیایی کمتری داشته باشد.

مهدی عتیقی: قارچ‌ها در محیط تاریک و نمناک رشد می‌کنند با نور می‌توان قارچ‌ها را از بین برد. اگر در معرض باد غیرمستقیم قرار دهیم، قارچ‌ها رشدشان متوقف می‌شود. اگر مثل قدیمی‌های آستان قدس